

Jo som dialogisk partikel i tidlig ældre nydansk

Lennart Westergaard
Lunds Universitet

1. Indledning¹

Moderne dansk har en særskilt gruppe ord, de såkaldte dialogiske partikler. Den inkluderer blandt andre *jo*, *sgu*, *skam*, *nu*, *da*, *nok*, *vist* og *vel*. Disse er kendetegnet ved kun at kunne stå i centralfeltet og her at stå før alle øvrige sætningsadverbialer (sml. Hansen & Heltoft 2011: 1037-9). Dette eksemplificeres ved *jo* i følgende konstruerede eksempel:

- (1) Måske er partikelgrammatik *jo* faktisk sjovere, end de fleste tror.

De fleste dialogiske partikler udtrykker betydninger, der vedrører dialogens struktur. I moderne dansk udtrykker *jo* en forventning om, at modtageren “vil være enig (...) og ikke modsige” afsenderen (Hansen & Heltoft 2011:1050; sml. Boeg Thomsen 2015:142-143; Davidsen-Nielsen 1996:285; 290; Engberg-Pedersen 2009:226; Engberg-Pedersen et al. 2019:95; delvist også Harder 1975:107).

Man har også analyseret *jo* som udtryk for, at sætningens proposition er kendt eller i hvert fald indlysende (fx *jo* i *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS) og *Den Danske Ordbog* (DDO)), men eksempler som i (2) fra talesprogskorpusset BySoc illustrerer tydeligt fordelene ved at analysere *jo* som udtryk for, at modtageren ikke forventer at blive modsagt:

- (2) men vi har **jo** også oplevet alt det der med at natmanden er kommen for vi havde **jo** en tante og onkel der havde have på A%%%%%%%% og der var vi **jo** tit ude da vi så kom hjem om aftenen så skulle vi **jo** spise lidt
(BySoc, citeret i Christensen 2007:147, tilpasset).

¹ Artiklen har nydt godt af mange kommentarer fra Kaja Borthen, Kasper Boye og Eva Skafte Jensen. Det skylder jeg dem en stor tak for.

Her er der tale om informationer, der kun dårligt kan regnes som kendte eller indlysende for den person, der laver det sociolingvistiske interview. Eksemplerne er derimod helt uproblematisk for en analyse, der argumenterer for, at man med *jo* markerer, at man forventer enighed og ikke forventer at blive modsagt: Kun afsender kan afgøre propositionernes sandhedsværdi og kan dermed med rette forvente ikke at blive modsagt.

2. Modalpartikler historisk

Der er ikke skrevet synderligt meget om, hvornår eller hvordan *jo* har fået denne betydning. I det hele taget er der ikke skrevet meget om de danske dialogiske partiklers historie (men se fx Jensen 2000 og Heltoft 2019a; 2019b om *nok*, *vel* og *vist* og Westergaard 2021 om udviklingen af *nu* og Westergaard 2022 om de dialogiske partiklers rolle for udviklingen af imperativ med subjekt-konstruktionen). Heltoft (2019a; 2019b) daterer opståen af de dialogiske partikler til 1800-tallet. I Westergaard (2021) har jeg argumenteret for, at i hvert fald den dialogiske partikel *nu* er betydeligt ældre. ODS antager, at *jo* med betydningen som dialogiske partikel er et middelnedertysk lån, dvs. det må senest være blevet indlånt i løbet af 1500-tallet. I *Svenska Akademiens Ordbok* mener man også, at *jo* i betydninger, der kunne minde om den moderne dialogiske partikel, er belagt tilbage til fornsvensk.

I min ph.d.-afhandling undersøger jeg udviklingen af en række dialogiske partikler. I middeldansk² finder jeg ingen entydige eksempler på, at *jo* udtrykker en forventning om enighed. I nærværende artikel vil jeg argumentere for, at *jo* i ældre nydansk udtrykker en forventning om enighed, dvs. den moderne partikelfunktion. I afsnit 3 vil jeg meget kort redegøre for mit metodiske afsæt. Dernæst vil jeg i afsnit 4 komme ind på, hvilket materiale jeg har brugt. I afsnit 5 præsenterer jeg *jo*'s betydningspotentiale i middeldansk og ældre nydansk. I afsnit 6 viser jeg, at *jo* havde en betydningsvariant, der svarer til den betydning, den moderne dialogiske partikel udtrykker. Afsnit 7 opsummerer artiklen.

3. Kodet vs. pragmatisk betydning

Når man forsøger at rekonstruere betydninger på et ældre sprogtrin, løber man hurtigt ind i den udfordring, at det ikke altid er helt let at afgøre, om en given funktion er kodet indhold af et tegn eller kan afledes pragmatisk, dvs. som en kontekstuel berigelse af en anden betydning. Et hævdevundet kriterium for kodet betydning er, at betydningen skal optræde i kontekster, hvor alternative betydninger ikke er mulige (sml. Paul [1880]1995:77 og Heines 2002 kontekst-

² Jeg følger Skautrups (1947:1; 120) periodeinddeling af yngre middeldansk (1350-1500) og ældre nydansk (1500-1700).

typologi). Ideen er, at den betydning, man antager er kodet, i sådanne kontekster ikke kan være afledt af en anden betydning.

For at illustrere denne metode kan man se på konjunktionen *siden* i moderne dansk. Konjunktionen *siden* har en tidslig (3) og en kausal betydning (4). Denne polysemi skyldes, at tidslig rækkefølge ofte implicerer kausalitet (som en *post hoc ergo propter hoc*-fejlslutning) som i (5):

- (3) Jeg har spillet tennis lige siden jeg var ni år. (eksempel fra DDO)
- (4) Derfor er det ikke en bog for børn, siden det vil være svært for dem både at forstå og fordybe sig i teksten. (eksempel fra internettet)
- (5) Han er fri af hoste og har fået en meget bedre vejtrækning, siden han stoppede med at ryge i sommer. (eksempel fra internettet)

Eksempel (5) alene ville ikke være tilstrækkeligt til at argumentere for, at *siden* faktisk har en kodet kausal betydning: Om end eksemplet kunne tolkes kausalt, kan vi ikke udelukke en tidslig tolkning, og det er nok også den intenderede betydning i eksemplet. I (4) kan man derimod ikke tolke *siden* tidsligt: Årsagen er jo blot tænkt. Den kausale betydning kan derfor ikke være pragmatisk afledt af den tidslige betydning, da selve den pragmatiske afledning jo antages at tage afsæt i en anden kodet betydning. På baggrund af en sætning som (4) kan man derfor konkludere, at *siden* har en kodet kausal betydning.

For at kunne afgøre, om en given betydning er kodet eller ej, kræver det derfor et overblik over, hvilke øvrige betydninger et sprogligt udtryk har eller havde. Dette overblik gives i afsnit 5.

4. Materialet

For at afdække *jo*'s brug i middel- og tidlig ældre nydansk har jeg sammensat et korpus på ca. 3.000.000 løbende ord, som dækker perioden fra ca. 1300 til slutningen af 1500-tallet. Jeg har undgået kilder på vers.

Korpusset³ inkluderer tekster fra:

- Digitale Undersøgelser af Dansk Sprog (DUDS)
- tekstnet.dk (Studér Middelalder på Nettet)

³ Jeg skylder en stor tak til Ida Larsson og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, der har gjort de digitale filer bag Arkiv for Dansk Litteratur og Studér Middelalder på Nettet tilgængelige for mig.

- ADL (især en lang række tekster fra Poul Helgesen og Peter Palladius)
- en række yderligere tekster såsom *Lucidarius*, tingsvidner og brevkorrespondencer blandt adelige i 1500-tallet.

Teksterne er blevet exciperet maskinelt ved hjælp af *AntConc* (Anthony 2022). Ved hjælp af søgemaskinen har jeg søgt på strengene *jo*, *ju*, *jw*, *joo*, *jor*, *io*, *iu*, *iw*, *ioo*, *ior*⁴ (stikprøvevis på *ja* og *ia*). Baggrunden for analysen udgøres af 1240 eksempler (670 eksempler fraregnet former af *ja*).

5. *Jo* i middeldansk og ældre nydansk

I afsnit 5.1. præsenteres først *jo*'s tidslige betydning, dernæst præsenteres de ikke-tidslige betydninger. I min ph.d.-afhandling diskuteres denne del af analysen mere udførligt, men idet hensigten med artiklen er at illustrere, at *jo* har en betydning, der svarer til den betydning, den dialogiske partikel *jo* udtrykker i moderne dansk, vil jeg ikke gå i dybden med denne del af analysen her. Jeg vil heller ikke diskutere kronologien bag disse betydninger.

5.1. Tidslig betydning: 'tidslig uafgrænsethed'

Jo's tidslige betydning kan bruges på en del forskellige måder. Fælles for disse er betydningen 'tidslig uafgrænsethed'.

Den tidslige betydning bruges typisk for at udtrykke 'altid':

- (6) [forud går en beskrivelse af, hvordan en kvinde bør forholde sig, hvis hendes mand har uretmæssigt erhvervet gods]

J al thesse fal estu **jw** pliktogh at vara lydhogh thinum husbonda i edhro rætte hionalagh.
'i alle disse tilfælde er du **altid** pligtig til at adlyde din mand i jeres retfærdige/gode ægteskab'

(SjT, 1425:99).

I forbindelse med udtryk, der betegner højere intensitet, dvs. adjektiver i komparativ eller udtrykt med *mere*, angives det, at denne intensitet får tidslig kontur og bliver ved med at stige svarende til moderne dansk *stadig*:

- (7) Oc HERREN gjorde Salomon **io** mere oc mere ypperlig faar al Jsrael
'og herren gjorde Salomon **stadigt** mere fornem i al Israel'
(Bibel, 1550, 1 Krøn. XXX 25).

⁴ Herfra skal *jo* forstås som en stedfortræder for denne ortografiske variation.

Samme betydning ser man i forbindelsen *jo ... jo*:

- (8) Men **io** mere hand forbød/ **io** mere kundgiorde de det
'Men **desto** mere han det forbød, **desto** mere kundgiorde de det.'
(Alterbogen, 1556:443).

5.2. Ikke-tidslige betydninger

Jo lader i hvert fald til at have de følgende 5 ikke-tidslige varianter i ældre nydansk ud over den moderne partikelfunktion, som behandles i afsnit 6:

1. 'i hvert fald'
2. 'præcis', 'lige'
3. modal nødvendighed
4. emfasemarkør i forbindelse med ønsker og assertioner
5. markør for positiv polaritet (i ledsætninger med negativ polaritet)

En betydningsvariant, der indtager en mellemposition mellem tidslige og ikke-tidslige betydninger, er betydningen 'i hvert fald':

- (9) Oc giff ved din hellig Aand/ at wi kunde foruare oss fra Synd oc bliffue i den wskyldighed/ til huilcken wi komme ved Daaben/ Eller **io**/ om wi falde/ oc kunde icke bliffue bestandige for Menniskens skrøbelighed/ at wi icke bliffue liggende i Synden/ men omuende oss ved ret anger
'og gør det ved din hellige ånd sådan, at vi kunne bevare os fra synd og blive i den uskyldighed, til hvilken vi er kommet gennem dåben, eller **i hvert fald**, hvis vi ikke skulle kunne stå imod på grund af menneskelig skrøbelighed, sådan, at vi ikke forbliver liggende i synden, men omvender os ved ret anger.'
(Alterbogen, 1556:349).

Det er svært at afgøre, om man skal regne med en separat kodet betydning 'i alle fald', eller om denne betydning kan betragtes som værende del af betydningen 'tidslig uafgrænsethed', men i hvert fald i (8) er det svært at holde fast i en tidslig tolkning af *jo*. Dette taler for at betragte betydning 'i hvert fald' som en selvstændig betydning.

I (10) modificerer *jo* frasen *saa slemme som synden er selff* med betydningen 'præcis' eller 'lige':

- (10) Sliige mange seeder oc logher findis i mange land, ther ere **iw** saa slemme som synden er selff
'Så mange sæder og love findes i mange lande, der er **præcist/lige** så slemme som synden selv.'
(En kristen Fyrstes Lære, 1534:222)

Jo kunne i ældre nydansk også udtrykke en **modal 'nødvendighed'**. Hvilken type nødvendighed, der er tale om, afgøres af konteksten. I (11)-(14) er det modalverbets modalitetstype, der er med til at entydiggøre *jo*'s modalitet. I (11) er modalitetstypen dynamisk, dvs. det er et kausalt forhold i verden (spedalskheden), der nødvendiggør sagforholdets realisering. I (12) er modalitetstypen deontisk, dvs. at nødvendigheden stammer fra nogen andres vilje end subjektets. I (13) er modalitetstypen volitiv, dvs. at nødvendigheden stammer fra subjektets egen vilje. I (14) er modalitetstypen epistemisk, dvs. *jo* markerer, at afsenderen er sikker på, at propositionen er sand:

- (11) Tha swarathe thæn spitalske brodherin at han vilde hældir døø. keysaren saghdhe at han skulde thæt **jo** ændeliga giöra.
'Da svarede den spedalske broder, at han hellere ville dø. Kejseren sagde, at han **nødvendigvis** skulle gøre det.'
(SjT 1425:72).
- (12) Der som ieg **io** skal rose mig / da vil ieg rose mig aff min skrøbelighed.
'Da/hvis jeg **nødvendigvis** skal rose mig, da vil jeg rose mig for min skrøbelighed.'
(Bibelbog, 1550, 2 Kor XI 30).
- (13) Men dersom du vilt **io** gaa fra huße till helligdom, da gach her heden til Haggsted der skalt du finde den fattige gammel sogneprest her lens paa sin sotteseng.
'Da/hvis du **absolut** vil gå fra hus til helligdommen, da gå her hen til Haggsted. Der vil du finde den fattige gamle sognepræst, herre Jens, på sit sygeleje.'
(Visitatsbogen, 1543:132).
- (14) Och thror jeg well, att y **jo** well kiennder hanns forellder
'Og jeg tror godt, at I **sikkert** godt kender hans forældre'
(BreveKGBB, 1578:292).

Måske med undtagelse af den epistemiske betydning lader nødvendighedsbetydningen i særlig høj grad til at optræde med modalverber.

Jo kunne også bruges som emfasemarkør i forbindelse med ønsker som i imperativen i (15), i ønskeledsætninger som i (16) og i assertioner som i (17):

- (15) Den gamle Mand sagde / Fred vere met dig / alt huad som dig fattis det skalt du finde hoss mig / bliff **io** icke i nat paa gaden.

Den gamle mand sagde: Fred være med dig. Alt det, du mangler, skal du finde hos mig. Men bliv **bare/endelig** ikke på gaden i nat.

(Chr. III.-bibel, 1550, 2. Makk VII 30).

- (16) Therfor, kierre her Monnss, er mynn flitig bønn tiil etther, y wilie wel giøre och fli thet saa, at thenne betaling matte **jo** wiis komme tiil stede for winterenn. 'Derfor, kære herre Mogens, er min ivrige bøn til jer, at I vil gøre det rigtige og sørge for, at denne betaling **endelig** med sikkerhed ankommer før vinteren.'

(BreveMGAS, 1565:248).

- (17) O gode Gud, ieg bekiender **io** at mine Gierninger eller fortieniste, icke kand vdslætte mine Synder.

'Åh gode Gud, jeg bekender **bestemt**, at mine gerninger eller fortjenster ikke kan udslætte mine synder.'

(Bønner, 1577:36).

I disse ytringer understreger taleren aspekter ved illokutionen, enten at afsenderen ønsker sag-forholdets realisering⁵, eller at afsenderen står inde for den proposition, der fremsættes.

Endelig kan *jo* annullere negativ polaritet i ledsætninger. Hermed mener jeg ledsætninger, der er negeret i kraft af et negativt element i oversættelsen som *aldrig* i (18):

- (18) dagen ehr aldrig saa lang, at afftenen **io** kommer paa

'Dagen er aldrig så lang, at aftenen ikke kommer.'

(Visitatsbogen, 1543:39).

Ledsætningen fremsættes som ikke-negeret på trods af den negative kontekst: 'aftenen kommer'. I moderne dansk skulle man have en dobbelt-negation for at få samme semantiske effekt som illustreret i oversættelsen.

⁵ Ligesom de fleste andre betydninger, *jo* kunne udtrykke i middeldansk og ældre nydansk, er denne betydning udgået i moderne (rigs-)dansk. Betydningen findes dog stadig i en række dialekter som fx sønderjysk. Jysk Ordbog illustrerer betydningen med følgende eksempler:

- (a) kom '**juø** i'jæn (Bjerrum 1931-1935, som citeret i Jysk Ordbog)
'kom **endelig** igen (en anden gang)'
(b) Håws '**jo**', å sæt e Pråp o æ Fla-sk, æjsøn fådoftør æ Sprit (Ottosen 1961, som citeret i Jysk Ordbog)
'husk **endelig** at sætte proppen i flasken, ellers fordufter spritten.'

6. Belæg for kodet status af betydningen 'forventet enighed'

Som påpeget i afsnit 3 kræver et godt belæg, at man kan udelukke andre konkurrerende betydninger – altså at belægget er entydigt. Med afsæt i den korte gennemgang i det foregående afsnit er det nu muligt at karakterisere de træk, en kontekst for sådan et belæg skal have. På baggrund af disse træk vil jeg argumentere for, at *jo* i ældre nydansk havde en betydning svarende til den moderne partikelbetydning.

6.1. En idealkontekst for betydningen 'forventet enighed'

Betydningen 'altid' kan udelukkes i kontekster, hvor afsenderen refererer til enkeltstående begivenhed. Dette kan illustreres med følgende eksempel:

(19) Gud skabte altid verden.

En ytring som (19) er ikke nødvendigvis ugrammatisk: Betydningen 'altid' kan i en sådan kontekst fremtvinge en iterativ eller habituel læsning af *skabe*. Ytringen er dog påfaldende, da den begivenhed, der refereres til, er en enkeltstående begivenhed.

Tolkninger, der kan udløses af betydningen 'i hvert fald', kræver en proposition, som den proposition, der fremsættes, står i opposition til. En ytring som (20) ud af det blå vil derfor være påfaldende, da der netop ikke er nogen kontrasterende proposition:

(20) Gud findes i alle fald.

Kan man ikke finde en kontrasterende proposition i sætningens kontekst, kan man altså også udelukke denne betydning.

En betydning, man let kunne forveksle *jo*'s betydning med, er epistemisk nødvendighed. Paradoksalt nok lader tegn, der betegner epistemisk nødvendighed, altid til at implicere en anelse tvivl (sml. Brandt 1999:28). Dette er grunden til, at man ville studse, hvis man hørte paven ytre (21):

(21) Gud findes sikkert.

I en sådan ytring viser afsenderen en større grad af usikkerhed end i en ytring uden modalitetsmarkør som (22):

(22) Gud findes.

Om usikkerheden, som den kommer til udtryk i sætninger som (21), er kodet eller en pragmatiske slutning, er sekundært. Det væsentlige er, at markører for epistemisk nødvendighed forudsætter en grad af usikkerhed. I en kontekst, hvor man ikke kan antage, at afsenderen tillader det mindste tvivl, kan man derfor udelukke betydningen 'epistemisk nødvendighed'.

Andre former for modal nødvendighed lader som påpeget i høj grad til at korrelere med forekomsten af modalverber. Indeholder sætningen ikke noget modalverb, er en sådan tolkning som minimum usandsynlig. Den kan usandsynliggøres yderligere i kontekster, hvor man ikke med rimelighed kan antage, at der er noget, der nødvendiggør sagforholdets realisering. Ved et sagforhold som det, der udtrykkes i (22), kan man fx ikke umiddelbart finde en vilje eller et kausalt forhold, der nødvendiggør sagforholdets realisering. Det kan dog være svært at udelukke den generelle modale nødvendighed, da man meget ofte kan tænke sig til, at der er nogen eller noget, der nødvendiggør sagforholdets realisering. Hvis et sådant forhold ikke er fremtrædende i informationsstrukturen, vil jeg derfor antage, at den modale nødvendighedsbetydning er en usandsynlig læsning.

Jo's moderne partikelfunktion kan også forveksles med emfasebetydningen. Den første variant af emfasebetydningen, nemlig den, der intensiverer et ønske, optræder kun i sætninger, der udtrykker ønskede sagforhold, som er en kontekst, hvor den moderne partikelbetydning er udelukket. Der vil derfor aldrig være fare for forveksling. Hvad angår emfasebetydningen i forbindelse med assertioner, er der to konteksttræk, der kræves for at usandsynliggøre sådan en læsning: På den ene side kræver emfatiske ytringer som (23), at der er en grund til, at man understreger, at man står inde for den proposition, man fremsætter, fx at modtageren ikke tror på propositionen, men har et modsatrettet synspunkt eller lignende:

(23) Gud findes sgu.

Derfor kan denne brug af emfase-betydningen udelukkes i kontekster, hvor modtageren ikke kan antages at være i tvivl om sandheden af propositionen.

På den anden side kan udtryk for emfase også bruges for at udtrykke overraskelse. Hvis jeg fx fik en åbenbaring, ville jeg også kunne ytre (23). Afsenderen må derfor heller ikke antages at kunne være overrasket over propositionen, hvis emfasebetydningen skal kunne udelukkes.

Der er ingen forvekslingsfare med betydningen 'præcis', da den kun optræder i umiddelbar nærhed af det led, der modificeres (sml. (10)). Den positive polaritetsmarkør optræder udelukkende i ledsætninger med negativ polaritet. Dette er heller ikke en kontekst, hvor vi ville forvente det moderne *jo*, og der er derfor heller ingen forvekslingsfare her.

Idealkonteksten for et godt belæg på den moderne partikelfunktion har altså følgende træk:

- der refereres til enkeltstående begivenheder;
- der er ingen proposition, ytringen står i opposition til;

- der er ingen tvivl om propositionens sandhed hos afsender eller modtager;
- der er ikke noget modalverbum eller entydigt forhold, der nødvendiggør sagforholdets realisering;
- afsenderen er ikke overrasket over propositionen;
- der refereres til en real proposition; og
- *jo* optræder ikke i en ledsætning med negativ polaritet.

Konteksten skal selvfølgelig også tillade en tolkning af *jo* som udtryk for forventet enighed.

6.2. Eksemplificering

Med de nævnte konteksttræk ved hånden er det nu muligt at gennemgå nogle eksempler på *jo* med en funktion svarende til den moderne dialogiske partikel. Eksempler som (24) begynder at optræde omkring 1500-tallet:

- (24) Du maat iche thie met nogen troldqvinde, di faae nu deris rette løn, de kunde nu iche lenger bare dem udi denne klare evangelij liuß oc dag, di faa nu en verdzens skam aff verden med dem, det er och dieris fortiente løn.
- De brende **jo** en hob tilforne aff dem udj Malmøe, udj Kiøge, och anderstedze, och hører vi thill at der sidder atther en hob greben i Malmøe och schulle brendes.
- 'Du må ikke skjule troldkvinder. De får nu deres rette løn. De kan nu ikke længere opholde sig i dette klare evangeliske lys og denne dag. De får nu verdens skam. Af verden med dem! Det er deres fortjente løn.
- De brændte **jo** en flok af dem for nylig i Malmø, i Køge og andre steder. Og vi hører, at der atter sidder en flok fanget i Malmø, som skal brændes'
- (Visitatsbogen, 1543:110).

I (24) er der reference til en enkelte fortidige begivenhed (vs. 'altid'), en række specifikke heksebrændinger, som vi med en vis sikkerhed kan antage, hverken afsender eller modtager var i tvivl om (vs. epistemisk nødvendighed og emfase). Begivenheden er real (vs. 'emfase af ønsker'). Hekseafbrændingerne er ikke sket på trods af noget, der er givet i teksten (vs. 'i alle fald').

Sagforholdet er i høj grad et sagforhold, der kan være blevet nødvendiggjort af nogens vilje, men dette passer ikke umiddelbart i tekstens informationsstruktur (sml. en parafrase med *de skulle brænde en hob tidligere* i samme passage), og derudover er der ikke noget modalverbum, som denne betydning ellers plejer at optræde sammen med.

(25) er fra biblen, hvor det bruges til at oversætte Luthers *ja*. Jeg mener, at begge *jo*'er er eksempler på betydningen 'forventet enighed', men kun den anden forekomst lever op til ideal-kontekst-kravene:

(25) Men ieg er HERREN din Gud aff Egypti land / Oc du skulde io ingen anden Gud kende vden mig / oc ingen Frelsere / vden mig alene. Jeg tog mig dig **io** til i Ørcken vdi det tørre Land.

'Men jeg er herren, din Gud fra Ægypten. Og du skulle jo ikke have andre Guder end mig og heller ikke andre frelsere end mig alene. Jeg tog mig **jo** af dig/indgik en pagt med dig i ørkenen i det tørre land.'

(Bibel, 1550, Hos. 13).

Igen er der reference til en enkeltstående og en i tekstuniverset real begivenhed. Endvidere kan Gud næppe antages at være i tvivl om eller overrasket over, at han tog sig af eller indgik en pagt med israelitterne, og det samme gælder israelitterne. Der er ligeledes ingen modalfaktor, der nødvendiggør Guds handling. Derudover er der ingen åbenlys proposition, som *jo*-sætningens propositioner står i modsætning til.

Eksempel (26) er fra en bøn, hvor Gud mindes om løftet om at tilgive synderne, hvis synderen angrer:

(26) Du Gud est allene Gud/ alene sandru/ men alle Menniske ere Løgnere. Du haffuer **io** sagt/ Paa huilken dag/ en Syndere sucker oc giffuer sig/ oc det angrer hannem/ at hand haffuer syndet/ da vilt du icke mere komme hans synd ihu/

'Du, Gud, er den eneste Gud, den eneste sandhed, mens alle mennesker er løgnere. Du har **jo** sagt: På den dag, hvor en synder sukker, erkender og angrer, at han har syndet, vil du glemme hans synd.'

(SUM, 1551:167).

Også her er der reference til en enkel, real begivenhed, hverken afsender eller modtager (Gud) kan antages at være i tvivl om sagforholdet, det er ikke nærliggende at betragte sagforholdet som nødvendiggjort, og der er ingen proposition, som står i opposition til påmindelsen.

Jeg vil afrunde denne kvalitative argumentation med et kvantitativt argument, der taler for den præsenterede analyse. I middeldansk finder jeg som påpeget ikke gode eksempler på *jo* som udtryk for den moderne partikelfunktion. Sammenligner man den tekst fra middeldansk, hvor *jo* optræder hyppigst, nemlig *Sjælens Trøst* (1425), med en tekst fra ældre nydansk, nemlig *Visitatsbogen* (1543), kan man se, at *jo* (uanset betydningsvariant) har en næsten ti gange så høj

frekvens i sidstnævnte: 16 ud af 44.227 tokens (0,036 %) i *Sjælens Trøst* over for 97 ud af 41.129 tokens (0,236 %) i *Visitatsbogen*. Dette er i overensstemmelse med, at den betydning, den dialogiske partikel *jo* udtrykker, har det med at være meget frekvent (sml. fx Christensen 2012:7 f. for *jo*'s frekvens i moderne dansk).

7. Opsummering

Målet med denne artikel var at argumentere for, at *jo* i ældre nydansk havde betydninger, der svarer til *jo*'s moderne partikelfunktion. På baggrund af en gennemgang af de betydningsvarianter, *jo* har i ældre nydansk, har jeg udarbejdet, hvilke træk en idealkontekst for den moderne partikelfunktion har. Ved at finde ytringer, der svarer til en sådan idealkontekst, har jeg argumenteret for, at man med en vis sikkerhed kan antage, at *jo* havde en betydningsvariant i ældre nydansk, der svarer til den moderne danske partikelfunktion.

Kilder

Alterbogen = *Alterbogen*. 1556 I: Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*. Udg. af Lis Jacobsen, H.H. Thiele, 1911-1926.

BreveMGAS = Marquard, E. (udg.) *Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre*. København: Gad. 1936.

BreveKGBB = Bang, Gustav (udg.) 1898-1899: *Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bølle*.

Bibel = *Biblia, Det er den gantske Hellige Scrifft, vdsæt paa Danske*. Udg. i faksimile 1928. Udg. 2018 af Marita Akhøj Nielsen, netpub. på dsl.dk.

Bønner = Hans Christensen Sthen *Christelige oc vdkaarne Bøner, for alle Stater, oc for allehaande nød oc trang i den gantske Christenhed, vddelte at bede, paa huer besynderlig dag vdi Vgen, met Tacksigelser, oc Guds paakaldelse, om Velsignelse oc Beuaring Morgen oc Afften. Tilhobe sæt, aff den hellige Scrifft, ved D. Iohannem Auenarium. Oc nu nylige fordanskede, oc igien paa ny corrigerede, aff Hans Christensøn Roschildense, Predickere oc Guds ords Tienere vdi Helsingør*. 1577. I: Hans Christensen Sthens Skrifter. Jens Lyster (udg., under medvirken af Jens Højgård). København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, 2003, Bd. 2, s. 14-149

En kristen fyrstes lære = Helgesen, Poul *Skrifter af Paulus Helie* 5. Bind, ved Marius Kristensen. 1935. Udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Gavebreve = 3 *Gavebreve fra Dronning Margrethe fra året 1411*. I: Kirkehistoriske Samlinger. *Tredie række, Udgivne af Selskabet for danmarks kirkehistorie*. Udg. af Holger Rørdam. 3. Bd. København: Gad (Thieles bogtrykkeri). 1881-82.

SjT = *Sjælens Trøst*, Udg. for Universitets-Jubilæets Danske Samfund v. Niels Nielsen, J. H. Schultz Forlag, Kbh. 1937

SUM = Oversættelse af Savonarola's Udlæggelse af Miserere 1551. I: Palladius, Peder: *Peder Palladius' Danske Skrifter*, udg. af Lis Jacobsen, H.H. Thiele, 1911-1926

Visitatsbog = Peder Palladius' Visitatsbog. Danmarks folkeminder 30. Udg. af Lis Jacobsen. København: H. H. Thieles Bogtrykkeri. 1911-1926.

Litteratur

- Anthony, Laurence (2022) *AntConc* (Version 4.1.2) [Computer Software]. Tokyo, Japan: Waseda University. tilgængelig på <https://www.laurenceanthony.net/software>
- Boeg, Thomsen, Ditte (2015) Én stavelse, to synsvinkler. Børns tilegnelse af dialogiske partikler. I *Nydanske Sprogstudier* 48:138-163.
- Bjerrum, Anders (1931-1935) Optegnelser. Seddelsamling i Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut. Københavns Universitet.
- Brandt, Søren (1999) *Modal Verbs in Danish*. København: C A Reitzel.
- Christensen, Tanya Karoli (2007) *Hyperparadigmer – en undersøgelse af paradigmatiske samspil i danske modus-systemer*. Ph.d.-afhandling. Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Christensen, Tanya Karoli (2012) Epistemiske sætningsadverbialer i dansk talesprog. I *Ny forskning i grammatik* 19:5-28.
- Davidson-Nielsen, Niels (1996) Discourse particles in Danish. I Elisabeth Engberg-Pedersen, Michael Fortescue, Peter Harder, Lisbeth Falster Jakobsen, Lars Heltoft (red.) *Content, Expression and Structure. Studies in Danish Functional Grammar*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins: 283 ff.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth (2009) Det er *jo* Lisbeths fødselsdag! - om nytten af instrukssemantik. I Ken Farø, Alexandra Holsting, Niels-Erik Larsen, Jens Erik Mogensen og Thora Vinther (red.), *Sprogvidenskab i glimt: 70 tekster om sprog i teori og praksis*. Odense: Syddansk Universitetsforlag: 225 ff.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth, Kasper Boye & Peter Harder (2019) *Semantik*. Samfundslitteratur.
- Hansen, Erik, & Heltoft, Lars (2011). *Grammatik over det danske sprog*. Syddansk Universitetsforlag.
- Harder, Peter (1975) Prædikatsstruktur og kommunikativ funktion. *Nydanske Sprogstudier* 8, 102-112.
- Heine, B. (2002): On the role of context in grammaticalization. I: New Reflections on Grammaticalization. I. Wischer & G. Diewald (red.). Amsterdam: John Benjamins, 83-101.
- Heltoft, Lars (2019a) "Syntaks" i Hjorth, E., Jacobsen, H. G., Jørgensen, B., Jacobsen, B., Jørgensen, M. K., & Fahl, L. K. (2019). *Dansk Sproghistorie: Bøjning og bygning*. Aarhus Universitetsforlag.
- Heltoft, Lars (2019b) "Dialogiske partikler" supplement til Hjorth, E., Jacobsen, H. G., Jørgensen, B., Jacobsen, B., Jørgensen, M. K., & Fahl, L. K. (2019). *Dansk Sproghistorie: Bøjning og bygning*. Aarhus Universitetsforlag.
- Jensen, Eva Skafte (2000a) *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet.
- Ottson, Mathias Bendix (1961) *Hostrup-Dansk. Lydlære*. (Udg. Ella Jensen). Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A nr. 20. København: Københavns Universitet.
- Paul, H. ([1880]1995) *Prinzipien der Sprachgeschichte*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Skautrup, P. (1947): Det danske sprogs historie II. København: Gyldendal.
- Westergaard, Lennart (2021) Grammatikalisering af *nu*. Fra tidslig kontrast til polyfoni, *Ny forskning i grammatik* 28, 175-194.

Westergaard, Lennart (2022) Saa tag du bort den daarlighed, huilcken der staar i de vnge Menniskis Hierter:
Udviklingen af imperativ med subjekt-konstruktionen. *Ny Forskning I Grammatik* 29, 174–194.